

Chimaera monstrosa

Havsmus

NE NA LC DD NT VU **EN** CR RE
Starkt hotad (EN)
B1ab(iii,v)

Klass: Chondrichthyes (broskfiskar), **Ordning:** Chimaeriformes (havsmusartade fiskar), **Familj:** Chimaeridae (havsmusfiskar), **Släkte:** *Chimaera*, **Art:** *Chimaera monstrosa* - havsmus Linnaeus, 1758 **Synonymer:** *Havmus*, *Havmus*, *Seekatze*, *Rabbitfish*

Kännetecken

Känns lätt igen på att den har läppar som en kanin, tänder och svans som en råtta och en ryggfena som är krönt av en gifttagg. Kallad vidunderfischen av Linné. Finns på djupare vatten i Västerhavet.

Totallängd 150 cm, varav två tredjedelar utgörs av svanspartiet. Honan blir större än hanen. Skiljer sig markant från alla andra broskfiskarter i Sverige, särskilt genom gälloket som täcker den enda yttre gälöppningen strax framför bröstfenbasen. Havsmus är påfallande långsträckt, har ett kraftigt huvud och är starkt avsmalnande bakåt. Ögonen är stora och placerade högt upp på huvudet. Munnen sitter på huvudets undersida och är relativt liten. I överkäken sitter två par stora, skärande tandplattor, i underkäken finns ett par. Näsöppningarna strax framför munnen är påfallande stora, och de är sammanbundna med munvinkeln genom en övertäckt kanal. Sidolinjekanalerna och sidolinjeporerna på huvudet är starkt markerade, liksom en tydlig sidolinje längs mitten av kroppssidan. Första ryggfenan är lång, smal och trekantig. Den är framtill försedd med en kraftig gifttagg som når en aning utöver fenan i övrigt, och vars yttre del är fri från den mjuka delen av fenan. Ryggfentaggen är trekantig i genomskärning, och dess yttre hälft eller något mer är sågtandad längs bakkanterna. Andra ryggfenan är kort och bred, börjar strax bakom den första och sträcker sig nästan fram till övre stjärtfenan. Stjärtfenan är delad i en undre och en övre fena av ett trådmalt filament (en svans) som avslutar kroppen. Bröstfenorna är långa och mot ytterkanten breda med ett smalt, spetsigt främre hörn. Bukfenorna är trekantiga. Analfenan är mycket kort, smal och skild från stjärtfenan av ett kort mellanrum.

Hanan har måttligt långa mixipterygier med kluven spets. Könsmogna hanar har dessutom ett kort, klubbliknande utskott med vassa hudtänder i pannan.

Sidorna och ryggen har en teckning bestående av ljusbruna fläckar som ofta bildar ett horisontellt orienterat mönster. Sidorna är också silverskimrande, mot buken vitaktiga. Undersidan är gräddvit. Fenorna är gråaktiga; rygg-, anal- och stjärtfenorna har delvis svarta kanter.

Den gulbruna äggkapseln är avlång och spolformig med ett smalt kantmembran. Äggkammardelen är utvidgad men avlång, resten mycket smal, och kapseln avslutas med en kort tråd. Längden på äggkapseln varierar mellan 122 och 200 mm, bredden är som mest ca 30 mm.

Utbredning och status

I Skagerrak är havsmus allmän i de djupare delarna. I Kattegatt är den ovanlig men funnen i Skälderviken och vid Anholt i Danmark. I Öresund finns ett enda fynd från området mellan Landskrona och Ven. Arten har stor utbredning i norra Atlanten; från Barents hav söderut längs norska kusten till Skagerrak, från södra Island österut till Färöarna, Shetlandsöarna och norra Nordsjön, från Skottland söderut längs Irlands kuster till södra England och därifrån vidare till Biscayabukten samt från Bretagne söderut till Spanien, norra Marocko, Azorerna och Madeira. I Medelhavet finns havsmus österut längs norra kusten till Turkiet och längs södra kusten till Algeriet. Arten saknas i större delen av Nordsjön och Engelska kanalen.

Ekologi

Havsmus förekommer uteslutande i marin miljö. Den lever frisimmande nära botten på djupt vatten; särskilt över mjukbottenar och framför allt vid de övre delarna av kontinentalslutningen på 300-500 (ibland ned till 1 000) meters djup. I nordliga vatten förflyttar den sig vintertid upp till 10-100 meters djup.

Dykare har observerat att havsmusen även kan vara nattaktiv, och den simmar med vingslagsliknande rörelser av de stora, breda bröstfenorna. Födan utgörs av bottenlevande djur, t.ex. kräftdjur, musslor och tagghudingar, vilka troligen lokaliseras med hjälp av synen och de lorenzinska ampullerna.

Ryggtaggen innehåller ett gift, och man bör undvika att sticka sig på den. Sticket är mycket smärtsamt och ger upphov till svullnad, hudrodnad och temporär förlust av känslighet kring sårområdet. Stick bör omgående behandlas och kräver läkarvård. Havsmusen använder troligen inte taggen vid jakt utan endast som självförsvar.

Havsmus är ovipar (äggläggande). Parningsbeteendet har inte kunnat observeras, men förmodligen hakar hanen fast i honan med taggarna på pannutskottet, främre utskotten på vardera bäckengördeln och mixipterygierna. Sperma överförs från mixipterygiet in i honans urogenitalöppning och lagras förmodligen en längre tid i äggledaren, så att befruktningen sker i takt med att äggen kapslas in. En hona kan ha upp till 100 ägg per äggledare, men troligen utvecklas inte alla. Äggkapslar, med ett ägg i varje, släpps under hela året men huvudsakligen nära kusten under vår och sommar. En kapsel från varje äggledare släpps vid varje tillfälle. Hur länge äggen utvecklas inne i honan är okänt, men äggkapslarna förmodas ligga flera månader innan de kläcks. Ungarna är 10-11 cm långa vid kläckningen och fullt utvecklade.

Havsmus växer långsamt och kan bli minst 40 år gammal, vilket man kunnat konstatera genom att räkna årsringar i gifttaggen.

Hot

Havsmus är en vanlig bifångst i samband med räktrålning i Skagerrak. Tidigare tog man inte hand om fångad havsmus, men på senare år har intresset för djuphavslevande broskfiskar ökat i Europa. Av oljan som finns i levern tillverkar man idag kosttillskott för mänsklig konsumtion – förr användes den främst som smörjmedel. I likhet med andra djupt levande broskfiskar är havsmusen en art som växer långsamt, blir könsmogen sent och föder få ungar. Den är därmed känslig för överfiske.

Åtgärder

Eftersom havsmusen lever på stora djup fångas den ofta som bifångst vid trålning efter räka. Då ett tråldrag kan vara upp till 12 timmar är risken mycket stor för skador. Eftersom havsmusen saknar revben är den extra känslig för klämskador. Fångade, levande exemplar bör återutsättas, men det är oklart huruvida dessa överlever. Fiskeriverket arbetar med att ta fram förvaltningsplaner för hotade arter vilket även inkluderar havsmus.

Övrigt

Namngivning: *Chimaera monstrosa* Linnaeus, 1758. Systema Naturae, 10:e upplagan, 1: 236.

Etymologi: *monstrosa* = monstros eller mirakelrik; monstrum (lat.) = monster, äv. mirakel, järtecken, gudomligt förebud; suffixet -osus (lat.). Syftar på att fisken genom sin märkliga form sågs som en gudomlig varning.

Uttal: [Chiméra monstrósa]

Namn på andra språk Norska: Hågylling, havmus, Danska: Havmus, Finska: Sillikuningas, Engelska: Rabbit fish, Ratfish.

Rödlistning i andra länder

Global rödlistning: NT (2007)

Litteratur

Calis, E., Jackson, E., Nolan, C.P. & Jeal, F. 2002. "An insight into the life history of the rabbitfish *Chimaera monstrosa* with implications for future resource management", abstracts from NAFO symposium regarding Elasmobranch fisheries: managing for sustainable use and biodiversity conservation, Spain september 2002.

Curry-Lindahl, K. 1985. Våra fiskar. Norstedt & Söner, Stockholm.

Nationalnyckeln till Sveriges flora och fauna. Lansettfiskar-broskfiskar. Branchiostomatidae-Chondrichthyes. 2011. ArtDatabanken, SLU, Uppsala.

Stenberg, C. 2002. En studie av situationen för hajar, rockor och havsmusfiskar ur ett svenskt perspektiv. Intern rapport Fiskeriverket.

Whitehead, P.J.P., Bauchot, M.-L., Hureau, J.-C., Nielsen, J. & Tortonese, E. (red.) 1989. Fishes of the North-eastern Atlantic and the Mediterranean. Volume 1. Unesco.

<http://fishbase.org/search.cfm>

Författare

Sven O. Kullander & Bo Delling 2011 (Kännetecken, Ekologi och Utbredning). Charlott Stenberg 2005 (naturvårdsinformation).